

УМОВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ У ХОДІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

На основі аналізу досліджень творчості в статті зроблено спробу теоретичного обґрунтування зміни організаційно-педагогічних умов освітнього процесу у вузі з метою стимулювання креативного потенціалу тих, хто навчається. У роботі позначені принципи створення проблемної ситуації, яка сприяє залученню студентів до професійної творчої діяльності.

Ключові слова: професійна діяльність, творчі здібності, креативність, мотивація.

На основе анализа исследований творчества в статье предпринята попытка теоретического обоснования изменения организационно-педагогических условий образовательного процесса в вузе, с целью стимулирования креативного потенциала обучающихся. В работе обозначены принципы создания проблемной ситуации, способствующей вовлечению студентов в профессиональную творческую деятельность.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, творческие способности, креативность, мотивация.

The article analyses investigations in the field of student's creative activity. The author explains and proves the idea of organizational and pedagogical changes that leads to students' involvement into professional creative activity and actualization of their creative potential. The work outlines the principles for creating a problem situation that facilitates the involvement of students in professional creative activity.

Key words: professional activity, creative abilities, creativity, motivation.

Метою роботи є визначення та пошук шляхів реалізації індивідуального та диференційованого підходів в умовах групового способу проведення навчальних занять. Здійснено спробу систематизувати підходи у підборі методів розвитку креативності студентів.

Методологія дослідження полягає у застосуванні аналітичного, структурного, функціонального методів дослідження особистості викладача як носія професійних і загальнокультурних компетенцій.

Наукова новизна дослідження полягає у позиції розгляду творчості не лише як соціальної, а й суб'єктивної значущості, будь-яких нововведень, що сприяють розвитку професіоналізму майбутніх фахівців.

Висновки: для цілеспрямованої актуалізації творчого потенціалу студентів потрібне дослідження властивостей розумових процесів, що забезпечують ефективний пошук неординарних

рішень. Передусім необхідним є вивчення характеристик дивергентного мислення. Такі дані дають змогу викладачеві визначити переваги і обмеження творчого мислення, а отже, можливим буде розроблення індивідуальних рекомендацій щодо розвитку потрібних психічних процесів, котрі забезпечують якість творчої діяльності.

Ключові слова: викладач, студент, особистість, компетенції.

Серед показників професіоналізму майбутніх фахівців у сфері мистецтва особливу роль відіграють творчі здібності. Творчість як одна з форм розвитку є значущим чинником як об'єктивного, так і суб'єктивного боку будь-якої професійної сфери. Еволюція професії обумовлена, передусім, розробкою нових продуктів праці або інноваційними технологіями. Професія, що базується на репродуктивних методах, приречена на втрату соціальної значущості, оскільки суперечить принципам прогресивного суспільного

розвитку. Суб'єктивний аспект творчості полягає в можливості знаходження неординарних способів вирішення професійних завдань, конструктивного подолання різних нормативних криз професіонального становлення і вдосконалення фахівця.

Відносно проблеми доступності творчої діяльності для людини дослідники дотримуються діаметрально протилежних позицій. Одні вчені стверджують, що творчою діяльністю можуть займатися люди, які володіють рідкісними здібностями [1], інші, навпаки, вважають, що творчість – невід'ємна характеристика людини і кожен від народження має певний креативний потенціал. Творчість – це механізм розвитку, взаємодія, що веде до розвитку [2].

Розвиток творчих здібностей у ході освітнього процесу при підготовці фахівців у ВНЗ є актуальною проблемою вже упродовж декількох десятиліть. Сьогодні теоретичні дослідження в педагогіці мають багатий експериментальний матеріал щодо вивчення творчості, пропонується низка різних практичних методів розвитку креативності, починаючи від простих прийомів організації розумового процесу і закінчуючи прийомами введення людини в особливий сугестивний стан психіки. Однак, попри безліч наукових розробок, проблема актуалізації творчого потенціалу в процесі професіонального навчання не знайшла остаточного вирішення.

Творчість є явищем, що привертає увагу вітчизняних і зарубіжних вчених. Ретроспективний аналіз наукового вивчення даної проблеми дає змогу відзначити низку позицій дослідників щодо неї. Згідно з різними дефініціями цього феномена, творчість вивчається:

- як продукт діяльності, що характеризується новизною і соціальною значимістю;
- як процес, заснований на застосуванні неординарних способів вирішення завдань;
- як характеристика особистісних властивостей, що забезпечують творчу активність людини, її пристосування до нових, раніше невідомих ситуацій.

Також трапляються визначення, в яких творчість протиставляється комфортності. В межах психоаналітичної теорії творчість визначається через механізм взаємодії «Я», «Воно» і «Над-Я». Творчість у даному разі розглядається як варіант сублимації, як можливість прояву інстинктів підсвідомості в соціально прийнятному руслі. Дослідники художньої творчості розглядають творчий процес як самовираження, експресію.

Залежно від предмета вивчення Р. Муні [3] виділив чотири основних напрями дослідження творчості: середовище, в якому здійснюється творчість; творчий продукт; творчий процес; творча особистість.

Отже, аналізуючи дефініції творчості і підходи її вивчення, можна зробити висновок про багатогранність даного феномена. Однак для пошуку шляхів прикладної реалізації теоретичних основ, на наш погляд, доцільно визначити пріоритети між різними аспектами творчості.

До навчальної групи належать студенти з різною виразністю креативних здібностей, а отже потрібен пошук шляхів реалізації індивідуального та диференційованого підходів в умовах групового способу проведення навчальних занять.

Як бачимо, обґрунтування значимості певних сторін предмета дослідження творчості має виходити зі специфіки середовища, в якому передбачається реалізація творчої діяльності, а також із урахування особливостей учасників діяльності. Отож у пошуках умов стимулювання творчого потенціалу студентів в умовах освітнього процесу слід проаналізувати зміст діяльнісного підходу, що включає процесуально-результативні аспекти, суб'єктивно-зумовлюючого, спрямованого на вивчення креативного потенціалу людини, і середовищного, який передбачає вивчення зовнішніх факторів, що впливають на творчу активність.

Творчість як діяльність досліджується вченими з морфологічної та динамічної позиції. Морфологічна спрямована більшою мірою на вивчення структури і функцій творчої діяльності, динамічна – на виявлення механізмів, що забезпечують рух самої творчої діяльності.

У доборі методів розвитку креативності студентів і створення умов залучення їх до творчої діяльності насамперед слід враховувати:

- по-перше, специфіку професіональної діяльності, оскільки, наприклад, деякі прийоми, запропоновані для поліпшення технічної творчості не завжди можуть бути застосовні для осіб гуманітарних спеціальностей;
- по-друге, вікові особливості студентів;
- по-третє, умови освітнього процесу.

Структура людської діяльності включає такі компоненти як мета, способи дії, результат. Результатом творчої діяльності є практична реалізація зазначеної мети. Однак відповідно до гіпотези випадкових процесів виникнення нових ідей (отримання творчих результатів) ви-

кликане або випадковим збігом кількох образів сприйняття, або випадковим зіткненням людини з деякими зовнішніми обставинами. Тобто спочатку творча діяльність не має чіткої мети, через що має хаотичний характер. В історії людства справді є низка прикладів, коли великі відкриття відбувалися з волі випадку. Випадковість може виступати як пояснювальний принцип творчої діяльності, але вона не може бути неодмінною її умовою, оскільки на практиці пасивне очікування індивідом сприятливої події звужує ймовірність її виникнення, а цілеспрямовані заходи збільшують можливість знаходження неординарних рішень.

При розгляді творчості в динамічному аспекті актуальною є проблема причин початку творчості, мотивація творчої діяльності. Пусковим механізмом творчої активності є виникнення незвичайних або виняткових умов [4]. С. Л. Рубінштейн вважав, що початковим моментом розумового процесу зазвичай є проблемна ситуація. Отже, до творчого пошуку суб'єкт залучається завдяки проблемній ситуації. Зіштовхнувшись з проблемою, суб'єкт відчуває пізнавальне утруднення, супроводжуване емоційними переживаннями невідзначеності. Саме проблемна ситуація модифікує звичні способи людської активності, спрямовує діяльність у творче русло.

У дослідженні результатів творчої діяльності спірним питанням є питання новизни. З одного боку, необхідним атрибутом творчості визнається її суспільна значущість. Творчість виступає як безпосередній двигун прогресу, який визначає якісний розвиток його рівня. Продукт або ідея є творчими тією мірою, в якій експерти визнають їх творчими. Таке розуміння творчості може сприйматися суперечливо. Наприклад, деякі творчі розробки можуть бути занадто ранніми для сучасників і через це неприйнятими. Історія дає нам безліч таких прикладів: перспективні ідеї відкладалися в «довгий ящик» на десятиліття як абсурдні, а через певний час визнавалися геніальними. Якщо критерієм творчості позначати лише соціальне визнання, це обмежить розвиток суспільства. Тому при розгляді творчості потрібно вивчати не лише соціальну, а й суб'єктивну значимість нововведення.

Важливою складовою творчої діяльності є творчий процес, який пов'язаний з активним пошуком і генеруванням нових ідей, з аналізом уже відомих і вибором альтернативних.

Виділяють три основні етапи творчого процесу:

- етап виникнення творчої ситуації;

- евристичний етап;
- етап завершення.

Дослідження психологів переконливо показали, що операціональне включення в діяльність саме по собі не забезпечує реальну особистісну включеність до неї. Педагогічне завдання має бути орієнтоване на кожного студента. Будь-яка людина здатна до діяльності, отож потрібно організувати її в руслі творчості.

Можливість впливу на актуалізацію креативності через створення відповідних умов в освітньому середовищі неодноразово вивчалася педагогами і психологами. При цьому наголошувалося на важливості структурування організації навчального матеріалу. До числа найбільш ефективних моделей організації навчального матеріалу належать [5]:

- модель взаємної підтримки (передбачає цілеспрямоване використання ресурсів одного предмета для поліпшення результатів іншого предмета);

- модель багатосторонніх уявлень (на початку вибирається загальна тема, яка приблизно в той самий час розглядатиметься на різних предметах з різних точок зору);

- модель інтегрованих умінь (виділяється блок умінь, які необхідні для декількох предметів або навіть для всіх предметів; зміст предметів за часом узгоджується так, щоб спільними зусиллями цілеспрямовано формувати інтегровані вміння галузі);

- модель комплексних проблемних завдань (здійснюється при постановці комплексної проблеми, для вирішення якої потрібні знання різних предметів).

Перелічені моделі передбачають горизонтальну інтеграцію предметів, при якій відбувається формування пізнавальних умінь та умінь вирішувати проблеми. Однак актуалізація творчої діяльності не повинна проходити лише в межах аудиторних занять, потрібне створення умов проблемної ситуації і в процесі самостійної роботи студентів. При цьому творча активність має реалізовуватися в умовах, максимально наближених до реальної професійної діяльності. Одним з найефективніших методів в цьому напрямку є застосування повнометражних ділових ігор, які можуть сприяти розвитку творчих здібностей, оскільки створюються можливості виходу суб'єкта за межі звичної ситуації [6, 7, 8]. Повнометражна ділова гра має включати умови для виникнення проблемної ситуації, бо така ситуація є одним

з чинників залучення людини до творчої активності.

У розробленні проблемної ситуації в рамках повнометражної гри слід дотримуватися таких правил:

– проблемна ситуація повинна мати прикладну спрямованість, тобто вона має містити в собі проблеми, виникнення яких можливі в подальшій професійній діяльності;

– проблемна ситуація має бути спрямована на стимулювання творчого мислення. Ця умова передбачає включення таких творчих завдань, досвіду вирішення яких у студентів раніше не було;

– принцип самостійності. Пошук рішень ситуації має ґрунтуватися на особистій ініціативі студентів;

– принцип вільного вибору професійної ролі. Мірою участі в діловій грі кожен студент повинен спробувати свої здібності в різних професійних напрямках.

Ефективність участі в творчому процесі обумовлена не лише умовами навколишнього середовища, а й індивідуальними особливостями особистості. Згідно зі структурно-компонентним підходом, творчість – це комплекс індивідуальних особливостей і особистісних рис, що обумовлюють неординарне вирішення завдань. У наукових дослідженнях показано, що креативність людини передбачає вираженість досить широкого кола індивідуальних особливостей (понад тридцять індивідуально-психологічних і особистісних характеристик).

Для виявлення ролі біологічного і середовищного впливу на творчу діяльність була проведена систематизація креативних рис відповідно до моделі структури особистості людини, розробленої Платоновим [8]. Результати систематизації показали, що всі особистісні підструктури, як біологічні, так і соціально обумовлені, впливають на творчий потенціал людини. Серед чинників, що стримують цей потенціал, не виділяються біологічні підструктури, що певною мірою дає змогу говорити про домінуючий вплив у розкритті креативного потенціалу саме соціально-середовищного оточення.

Отже, конструктивна модернізація організаційно-педагогічних основ освітнього процесу з метою створення в ньому умов для актуалізації та розвитку креативного потенціалу студентів має передбачати:

– аналіз змісту навчального процесу, зокрема – вивчення міжпредметних зв'язків, а також форм організації самостійної роботи студентів;

– у організації навчального процесу потрібне створення проблемної ситуації, що забезпечує залучення студентів до професійної творчої діяльності.

Слід зазначити, що здатність виявлення проблемної ситуації у студентів виражена різною мірою [9]. Є особи, чутливі до наявності малопомітних суперечностей, а є студенти, які не схильні до розпізнавання «малих проблем». Тому виникає необхідність створення «видимих» проблемних ситуацій для більшості студентів. Проблемна ситуація, яка моделюється викладачем, має слугувати достатнім стимулом для активізації дослідницько-пошукової активності у студентів всієї групи. І тут найбільш прийнятним стане підхід, що передбачає постановку завдання прикладного характеру, без попереднього ознайомлення з теоретичними основами у цій сфері.

Робимо висновок: для цілеспрямованої актуалізації творчого потенціалу студентів потрібне дослідження властивостей розумових процесів, що забезпечують ефективний пошук неординарних рішень. Насамперед необхідним є вивчення характеристик дивергентного мислення. Такі дані дадуть можливість викладачеві визначити переваги і обмеження творчого мислення, а отже можливим буде розроблення індивідуальних рекомендацій щодо розвитку тих психічних процесів, котрі забезпечують якість творчої діяльності.

Для забезпечення безперервності процесу стимулювання творчої активності студентів також може бути використана повнометражна ділова гра, яка організовується у формі самостійної роботи і триває впродовж усього терміну навчання у вузі.

Джерела та література:

1. Туник Е. Е. Тест Е. Торренса: Диагностика креативности: метод. руководство / Е. Е. Туник. – СПб. : ИМАТОН, 2008. – 192 с.
2. Пономарев В. А. Творчество как родовая сущность человека / В. А. Пономарев // Вопросы психологии. – 1992. – № 4. – С. 149–151.
3. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : Инфра-М, 1998. – 528 с.
4. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в психологической подготовке специалиста в вузе / А. М. Матюшкин, А. А. Понукалин // Вопросы психологии. – 1990. – № 4. – С. 76–104.
5. Канн-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Канн-Калик. – М. : Педагогика, 1990. – 142 с.
6. Пряжников, Н. С. Деловая игра как способ активизации учащихся в профессиональном самоопределении / Н. С. Пряжников // Вопросы психологии. – 1992. – № 5. – С. 92–99.

7. Калошин И. П. Структура и механизмы творческой деятельности / И. П. Калошин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 168 с.
8. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 337 с.
9. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
4. Matyushkin, A. M. (1990). Problem situations in the psychological training of a specialist in a university // Questions of psychology. – №4 [in Russian].
5. Kann-Kalik, V. A. (1990). Pedagogical creativity. – М. : Pedagogy, 142 [in Russian].
6. Pryazhnikov, N. S. (1992). Business game as a way of activating students in professional self-determination / // Questions of psychology. – №5 [in Russian].
7. Kaloshin, I. P. (1983) Structure and mechanisms of creative activity. – Moscow : Izd-vo MGU, 168 [in Russian].
8. Bogoiavlenskaia D. B. (2002). Psychology of creative abilities. – М. : Academy, 337 [in Russian].
9. Beh, D. (2009). Psihologichniy dzherela vikhovnoy maysternosti : navch. pos. – К. : Akademvidav, 248 [in Ukrainian].

References:

1. Tunik, E. Ye. (2008). E. Torrens test: Diagnosis of creativity: method. guide. – St. Petersburg. : IMATON, 192 [in Russian].
2. Ponomarev, V. A. (1992). Creativity as an ancestral essence of man // Questions of psychology. – №4 [in Russian].
3. Petrovsky, A. V., Yaroshevsky M. G. (1998). MG Foundations of theoretical psychology. – М. : Infra-M, 528 [in Russian].